

Др Ирена Р. Цветковић Теофиловић
Др Јелена М. Стошић

ДОСАДАШЊА ИСТРАЖИВАЊА СИНТАКСЕ У ЈЕЗИКУ ПИСАЦА СЛАВЕНОСРПСКЕ ЕПОХЕ*

У раду ће бити дат преглед досадашњих истраживања синтаксе у језику текстова славеносрпске епохе. Почетак истраживања текстова овог периода шездесетих година XX века означио је и скроман почетак проучавања синтаксе у делима писаца који су стварали на два књижевнојезичка идиома – славеносрпском и доситејевском. Како ће бити показано, разлог честом запостављању синтаксе, нарочито у монографијама посвећеним језику писаца пред-стандардног периода, лежи и у примени основног модела анализе, тј. у методу упитника, који је примат давао анализи на фонетском и морфолошком нивоу, док су лексика и синтакса биле потиснуте на маргину. Тек у новије време, представници тзв. Толстојеве школе инсистирају на посебном статусу синтаксе и лексике, будући да се усмени и писани идиоми битно разликују управо у синтаксичком и лексичком инвентару. Последња деценија XX и почетне деценије XXI века донеле су и примену савремених лингвистичких теорија и метода на корпусу текстова славеносрпске епохе, у којима истраживања синтаксе заузимају све значајније место.

Кључне речи: славеносрпска епоха, синтакса, метод упитника, структуралнолингвистички приступ, семантичко-синтаксичка анализа.

1. Увод. Проучавање српског књижевног језика славеносрпске епохе¹ започиње интересовањем најпре иностраних слависта за овај период српске

* Ово истраживање подржало је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије (Уговор бр. 451-03-9/2021-14/200165).

¹ Под термином *славеносрпска епоха* овде се подразумева временско раздобље од 1750. до 1850. године у развоју српског књижевног језика, којим су обухваћена два књижевно-

културе који је остао у сенци велике Вукове победе.² Давне 1935. године Борис Унбегаун, руски научник у емиграцији, објавио је у Паризу књигу симболичног назива: *Les débuts de la langue littéraire chez les Serbes (Почетци књижевног језика код Срба)*, која је преведена код нас 1995. године. У предговору П. Ивић истиче да се до ове Унбегаунове књиге заправо није ништа конкретно знало о књижевном језику у периоду пре Вукове књижевнोजезичке стандардизације (УНБЕГАУН 1995: 7). Међутим, шездесетих година XX века почиње озбиљније занимање за језик предвуковских писаца, пре свега, на Филозофском факултету у Новом Саду, када се приступа систематском изучавању језика Јована Рајића (Младеновић 1964), језика Милована Видаковића (КАШИЋ 1968), као и језика новина Стефана Новаковића (1792–1794) (АЛБИН 1968а). Значајан подстицај у овом смислу представљала је и књига Меше Селимовића: *За и њојив Вука*, објављена 1967. године.

У тим првим студијама, чији је предмет језик дела насталих у XVIII, односно првој половини XIX века, главни део истраживања посвећен је графичким, ортографским, фонетским и морфолошким особинама језика проучаваних текстова, док је синтаксички ниво анализе слабије заступљен. Мања заступљеност синтаксе у истраживањима језика предстандарне епохе, као и строго декриптивни приступ грађи, условљени су у почетку, с једне стране, одсуством адекватног теоријско-методолошког апарата (КРЕЧМЕР 2007: 465, 466), а с друге стране ставом самих проучавалаца према овој врсти истраживања.³

Временом, јавља се све више радова у којима се скреће пажња на значај синтаксичких истраживања (КРЕЧМЕР 1990; КРЕЧМЕР 1991; СУБОТИЋ 2003б: 114–115), те у проучавањима језика славеносрпске епохе она заузимају све значајније место, тако да се и преглед досадашњих доприноса проучавању синтаксе у поменутом периоду српске културе намеће као својеврстан задатак (уп. ПАВЛОВИЋ 2020а).

Отуда је основни циљ овога рада указати, пре свега, на развојни пут у проучавањима синтаксе језика писаца славеносрпске епохе који је током шездесет протеклих година ишао узлазном путањом, као и на степен проучености овог језичког нивоа данас, када се намећу и нови изазови.

2. Од инвентарних до СТРУКТУРАЛНО-СЕМАНТИЧКИХ ОПИСА СИНТАКСЕ. Већ је истакнуто да се у првим монографским описима језика писаца славеносрпског језика идиома: славеносрпски и доситејевски језик. Треба, међутим, имати у виду да временски оквири трајања славеносрпског доба нису дефинитивно утврђени.

² О доприносу иностраних проучавалаца истраживању књижевног језика код Срба у XVIII и првој половини XIX века в.: ЦВЕТКОВИЋ ТЕОФИЛОВИЋ 2011: 109–120.

³ И. Грицкат тако у свом чланку *У чему је значај и какве су специфичности славеносрпског језика у развоју српскохрватског језика* истиче да није толико битно да се проучавају „пролазне фонетске и морфолошке особине овог језичког периода, а такође ни његове синтаксичке одлике или застрањивања“ (1966: 65). Једино је сврсисходно направити речник славеносрпске лексике јер ће пописана и примерима поткрепљена лексика приликом презентовања у речнику већ ионако „одразити све остало“ (Грицкат 1966: 66).

носрпске епохе већа пажња посвећује графичком, ортографском, фонетском и морфолошком нивоу анализе, док делови посвећени синтаксичком нивоу најчешће носе наслов *Из синтаксе* (Младеновић 1964: 134–146; Албин 1968б: 19–21), односно *Крајњак њрећед синтаксе* (Албин 1968а: 93–102). Чак и онда када се називима поглавља упућује на шире посматрање синтаксичког нивоа (Кашић 1968: 106–132), пажња је усмерена, пре свега, на појаве као што су: ред речи у реченици, конгруенција, употреба падежа, заменица, бројева, глагола и везника.⁴ Овакав традиционални приступ може се окарактерисати и као контрастивни, будући да се синтаксичким особинама у језику писаца славеносрпске епохе приступа са циљем да се, превасходно, утврде разлике у односу на стандардни језик. Први радови који су се бавили синтаксичким особеностима језика писаца славеносрпског периода, како је то с правом приметио М. Ковачевић, били су усмерени на проучавање синтаксичких форми „што су из перспективе стандардног језика по нечему необичне“ (Ковачевић 1990: 69). У раду *Из њроблематике развоја синтаксичких категорија: финалне конструкције у Доситејевој језику* М. Ковачевић истиче нужност структурално-семантичких описа синтаксе дела из предстандардних епоха српског језика, за разлику од дотадашњих инвентарних,⁵ чији је задатак био да одређену појаву региструју и опишу независно од система (Ковачевић 1990: 69–70).⁶ Недостатак системског описа на свим језичким нивоима, тј. не само на синтаксичком нивоу, карактеристичан је за историјскојезичка проучавања у XX веку. Кроз синтаксичко-семантички приступ у истражи-

⁴ У потоњим монографијама о језику појединих писаца славеносрпске епохе у овом погледу ситуација није много другачија. Уп. радове: KUNA 1970; ХЕРИТИ 1983; СУБОТИЋ 1989; NUORLUOTO 1989; НУОРЛУОТО 2017. У монографији А. Милановића о језику Јована Суботића, међутим, нешто више простора посвећено је синтакси (Милановић 2014: 355–395), при чему је осим о синтаксичким цртама „које су обрађене у другим монографијама о језику писаца предвуковске епохе (конгруенција)“, било речи и о појединим особинама које чине карактеристику Суботићевог стила (употреба појединих типова предикатских реченица, тј. деагентивованих реченица и реченица са допунским предикативом) (Милановић 2014: 355).

⁵ Бавећи се најважнијим тенденцијама у проучавању синтаксе српског језика XIX века, Ј. Павловић даје инвентар најчешће разматраних синтаксичких проблема у традиционалној историјскојезичкој литератури, при чему истиче да је на избор синтаксичких особина које ће бити посматране нарочито утицао модел заступљен у Маретићевој граматици (2020а: 31–32). Маретићев утицај на традиционалну методологију видљив је и у запостављању анализе синтаксе сложене реченице (Павловић 2020а: 30).

⁶ Ковачевић (1990) структурно-семантички опис синтаксе илуструје применом модела семантичког поља интенционалности (пре свега финалности) на језик дела Доситеја Обрадовића. Поређење историјске грађе у овом раду усмерено је само према савременом језику. Тако се финална конструкције *за + инфинитив* тумачи „акузативизирањем“, при чему се занемарује утицај страних језика у том смислу у предстандардној епохи. Под директним утицајем модела семантичког поља М. Ковачевића, јављају се на почетку XXI века два рада Страхиње Степанова у којима се испитују предлошко-падежне конструкције са значењем узрока (2005), као и кондензатори каузалне клаузе (2006) у *Мемоарима* Проте Матије Ненадовића и приповеткама Лазе Лазаревића.

вањима српске језичке дијакроније историјскојезичка проучавања постају усмерена на језичку појаву, што ће се интензивирати почетком XXI века (Павловић 2017: 173–174). У том смислу синхрони структурални приступ⁷ појединим синтаксичким системима савременог српског језика послужио је као инспирација за системско сагледавање дијакроних промена у функционисању различитих синтаксичких јединица (Павловић 2017: 173). Тако настају прве обимније структурално конципиране студије из историјске синтаксе славеносрпског периода српске културе, као што су студије И. Бјелаковић и Ј. Ајцановић, о којима ће касније бити више речи.

3. Приступ проучавањима синтаксе представника тзв. Толстојеве школе. На значај синтаксичких проучавања у вези са језиком славеносрпског периода међу првима скреће пажњу Толстојева ученица Ана Кречмер. Сумирајући резултате тридесетогодишњег истраживања славеносрпског доба, А. Кречмер истиче да се већина радова који се баве језичком анализом служи методом упитника који не обухвата све језичке нивое; лексика и синтакса представљене су „*isuvіше marginalno*“ (1990: 222). Најпре у чланку на немачком језику (1989. године), а потом и касније, А. Кречмер даје модел анализе славеносрпског, у коме је непосредан објекат анализе текст, при чему лингвистичка компонента анализе обухвата све језичке нивое, од фонографског до текстовног. Као најрелевантнији нивои сматрају се синтакса, а затим лексика (Кречмер 1991: 69). Истичући значај синтаксе и принципа текстовне организације, као и репертоара стилских елемената за испољавање дубинских развојних процеса и њихове динамике, Кречмер примењује савремену концепцију текстовне анализе Де Београндеа (R. de Beaugrande) и Дреслера (W. Dressler) на материјалу руске и српске писмености предстандардног доба (2007: 467).⁸

4. Барокна реченица у истраживањима И. Грицкат и Љ. Суботић. О методолошким принципима истраживања текстова славеносрпске епохе и статусу и улози појединих нивоа језика у оквиру лингвистичке анализе расправљало се и раније, шездесетих година XX века.

4.1. Иако И. Грицкат у почетку даје примат проучавањима лексике славеносрпског доба (1966: 65–66), нешто касније, међутим, она указује на

⁷ Структурални приступ у лингвистици заснива се на посматрању језика као система, при чему се свака засебна јединица може посматрати само у оквиру система као његов саставни део (Subotić 2002: 64–65). Према овом научном приступу, класичан опис језичких јединица какав је био присутан у књижевнојезичким истраживањима у српској историјској лингвистици сам по себи није довољан без анализе њиховог функционисања у оквиру језичког система.

⁸ Реч је о концепцији која постулира седам критеријума текстуалности, од којих су нарочито значајна два: кохезија и кохерентност. Док кохезија представља површински ниво организације текста, кохерентна средства организују његову семантичку мрежу. За различите типове (жанрове) текстова специфичне су посебне њихове комбинације, односно доминанте (Кречмер 2007: 467).

могуће разлоге за слабу проученост синтаксе, истичући да се стил сваког књижевног дела састоји „на 90% од синтаксе и лексике“, те да за таква истраживања није неопходно радити на оригиналима, што истраживаче историјске синтаксе ставља често у повољан положај (Грицкат 1968: 39–40). Посебну пажњу И. Грицкат посвећује синтаксичким одликама у текстовима тзв. нижег слоја славеносрпског писаног стварања,⁹ одређујући их као особине псеудобарокног или познобарокног писања (Грицкат 1987: 125–127). Треба имати у виду да је књига М. Павића *Историја српске књижевности барокној доба (XVII и XVIII век)* из 1970. године имала велики утицај за уочавање и разумевање појава које је Ирена Грицкат осамдесетих година XX века назвала *барокнизација језика* (1987: 125).¹⁰

4.2. А. Милановић скреће пажњу и на значај једног поглавља у Павићевој књизи *Историја српске књижевности класицизма и ѓрегромантизма. Класицизам*. из 1979. године под називом *Нова теометрија ѓесничке реченице (ојкорачење и инверзија)* за синтаксичка истраживања класицистичког стиха (Милановић 2016: 152–153). Наслов овога поглавља парафразираан је у раду Љ. Суботић: *Барокна теометрија реченице досијтејевској ѓишја књижевној језика (Сѓтеријин роман Дејан и Дамјанка)* (Суботић 2007). Осим парафразе горенаведеног наслова, Љ. Суботић цитира и низ других Павићевих студија, посебно се ослањајући на напомене о барокној реченици Ђорђа Бранковића (2007: 242). Овим радом Љ. Суботић даје један нови смер истраживањима синтаксе у делима, пре свега, писаца који су писали доситејевским типом књижевног језика, при чему проналази особине које нису одлика вернакулара, а које су наслеђене из црквенословенске писмености. Основна одлика те наслеђене (барокне) синтаксе јесте дуга и гломазна реченица, која се у руској лингвистици именује као „ломоносовские предложения“ (Суботић 2007: 245). Такву сложену реченицу одликује и велики број стилских фигура, градације, контрасти, деминутиви, понављања, инверзије, парафразирања и сл., што је чини посебно гломазном и тешком, а могући извор лежи у латинском и немачком утицају који је био у почетку посредан (преко рускословенског), а потом и непосредан, будући да је све више јачао грађански сталез у пределима Аустријске монархије у којима су живели Срби (Суботић 2007: 246).

5. ИСТРАЖИВАЊА СИНТАКСИЧКИХ ЦРКВЕНОСЛАВЕНИЗАМА (ПАРТИЦИПА) У ОПУСУ Љ. СУБОТИЋ. Поред синтаксичких одлика које су последица латинско-

⁹ Под називом славеносрпска епоха, нижи слој славеносрпског подразумева се „шири распон, који поред правога славеносрпског језика [...] обухвата и језички израз који би проучаваоци већином посматрали као српски са нешто задржаних, готово искључиво лексичких, црквенославизама и русизама“ (Грицкат 1987: 112).

¹⁰ Новије монографије о језику појединих писаца славеносрпске епохе посвећују пажњу и синтаксичким одликама које се сматрају барокнима. Уп. нпр. поједине делове поглавља о синтакси у језику Јована Суботића А. Милановића (2014: 355–395).

-немачког утицаја, реченица доситејевског типа књижевног језика одликује се и особинама које се могу означити као црквенославенизми. У питању су, пре свега, партиципи и њихова употреба у језику писаца XIX века. Партиципи су као категорија постојали у свим књижевним језицима до увођења народног језика за књижевни. У народном језику они су се изгубили као категорија, а данас се препознају у формама глаголских придева и прилога, који могу вршити различите синтаксичке функције.

5.1. Судбином партиципа у књижевном језику код Срба у XIX веку бавила се Љ. Суботић. У неколико радова она је указала на функције партиципа у језику писаца предвуковске епохе користећи се синтаксичко-семантичком анализом. Радови Љ. Суботић заснивају се и на принципима генеративне (трансформационо-генеративне граматике) Н. Чомског, тј. функционисање партиципа сагледава се на нивоу површинске и дубинске реченичне структуре (в. Суботић 2002: 110–119).

Партиципи, као средство за кондензацију израза, постојали су још у старословенском језику, а у XIX веку код Срба били су присутни у рускословенском и славеносрпском језику (Суботић 1984а: 5). Љ. Суботић се бавила анализом три од пет партиципа: партиципом презента пасива, партиципом презента актива и партиципом претерита актива (1984а). У анализу су ушли флексивни облици наведених партиципа, док су из анализе изостали ови партиципи у функцији глаголских прилога. Корпус је формиран из текстова објављених од 1810. до 1867. године (Суботић 1984а: 7–8). За класификацију ексцерпираних грађе коришћен је морфолошки критеријум, у оквиру којег је вршена синтаксичко-семантичка анализа. Синтаксичко-семантичком анализом утврђено је које су функције партиципи имали у језику писаца XIX века: атрибутску, копредикатску, предикатску, функцију супстантива, функцију апсолутног датива, а регистроване су и категорије са двоструком трансформацијом (Суботић 1984а: 9), о чему пише и у посебном раду (Суботић 1984б). Значај истраживања о судбини партиципа огледа се у томе што је показано у ком правцу је ишао процес губљења партиципа као посебне категорије (в. Суботић 1984а: 68), а што је поткрепљено и статистичком анализом заступљености партиципа и њихових функција у текстовима из XIX века. Истом научном методологијом анализирани су и партиципи и њихове функције у језику Јована Стерије Поповића (Суботић 1998).

5.2. Истраживање Љ. Суботић (1995) о релативним реченицама, као парафразама партиципа, у *Баснама* и *Наравоученијима* Д. Обрадовића показало је да се Доситеј Обрадовић највише прилагођавао народном изразу и да се код писаца у XIX веку најраније изгубио партицип у атрибутској употреби (Суботић 1995: 51), што је потврђено и ранијим истраживањима.

5.3. Поред тога што су испитиване синтаксичке јединице типичне за текстове славеносрпског периода, било је покушаја и да се синтаксичке појаве забележене у језику савремених писаца потврде и у језику писаца из

XIX века. Бавећи се предикативним атрибутом са дијахронијско-синхронијског аспекта, В. Петровић и Љ. Суботић (2000) прате и стање код писаца предстандардне епохе. Након прегледа термилошких решења и идентификације у релевантним граматикама и радовима о овој проблематици, дају дефиницију предикативног атрибута. У функцији предикативног атрибута јављају се најчешће придеви, и то како прави тако и глаголски. У текстовима писаним у предстандардној епохи у овој функцији јављали су се партиципи. Структурни модели у којима се остварује функција предикативног атрибута у раду су поткрепљени и примерима потврђеним у језику писаца предстандардне епохе.¹¹

5.4. Осим значајних запажања о партиципима, испитивања синтаксе у делима писаца предстандардне епохе, текла су и у другим правцима. У пилот-истраживању парцелације реченице у језику српских писаца XIX века, међу којима је испитиван и језик Вука Караџића, Љ. Суботић (1994) показала је да је парцелација као функционално-стилско средство својствена синтакси писаца XIX века, утврдивши сличности са синтаксичким структурама савремених писаца, с једне, односно разлике, с друге стране. Оно што је изнето у овом раду о постојању парцелације у језику писаца XIX века остаје да се испита на ширем корпусу.

6. СИНТАКСИЧКО-СЕМАНТИЧКЕ СТУДИЈЕ О ЈЕЗИКУ ПИСАЦА СЛАВЕНОСРПСКЕ ЕПОХЕ НА ПОЧЕТКУ XXI ВЕКА. Почетком XXI века на подстицај Љ. Суботић,¹² али и у оквиру пројекта *Историја српског језика* у Новом Саду, синтаксичким истраживањима језика предстандардне епохе посвећује се нарочита пажња. У свом кратком приказу резултата синтаксичких истраживања на поменутом пројекту (2005–2007) руководилац Јасмина Грковић-Мејџор истиче: „Имајући на уму да су историјска синтакса српског језика и функционални стилови књижевнојезичких идиома у Срба подручја којима се до скоро посвећивала оскудна пажња, те да су ове области у нас тек спорадично и недовољно изучаване, пројекат је великим делом усмерен на проблематику дијахроне синтаксе и функционалностилског раслојавања различитих идиома, пре свега на синтаксичко-семантички аспект овога раслојавања“ (Грковић-Мејџор 2007: 7).

6.1. Међу значајнијим синтаксичко-семантичким студијама које се ослањају на савремену лингвистичку литературу издвајају се студије о инфи-

¹¹ Предикативни и апозитивни атрибути у језику Јована Стерије Поповића и Јована Хацића били су предмет разматрања и у раду И. Ченејац са аспекта синтаксичко-семантичке анализе. Будући да се у позицији предикативног и апозитивног атрибута налазе, између осталог, и конгруентне форме партиципа, и овде су примењени неки од основних принципа трансформационо-генеративне граматике (ЧЕНЕЈАЦ 2002).

¹² А. Кречмер истиче да за проучавање славеносрпске писмености поред радова А. Младеновића највећи допринос представљају радови Љ. Суботић и „њене новосадске школе“ (2008: 546).

нитиву, који је био предмет проучавања у више радова, при чему се често примењује синхроно-дијахрони приступ.¹³ Нека значења и функције инфинитива у *Природном љраву* Ј. С. Поповића указују на особености правног стила од којих неке нису присутне у савременој правној пракси (Суботић 1996).¹⁴ Анализом синтаксичко-семантичких реализација инфинитива бавила се и И. Ченејац на рукопису *Мемоара* Проте Матије Ненадовића (1999–2001). У раду о употреби инфинитива у текстовима на почетку XIX века даје се преглед синтаксичких позиција инфинитива у поређењу са савременим језичким стањем (Петровић – Волновић 2005), док се у раду Ј. Ајдановић и В. Ружић расправља о циљном инфинитиву, који је везан првенствено уз глаголе кретања, на корпусу текстова из прве половине XIX века и из савременог српског језика (2015).

6.2. У периоду од 2005. до 2007. године на Филозофском факултету у Новом Саду одбрањена су и два магистарска рада у оквиру горепоменог пројекта из области историјске синтаксе. Ти радови касније су објављени као обимније структуралнолингвистички конципиране синтаксичко-семантичке студије Ј. Ајдановић (2008) и И. Бјелаковић (2008) (уп. Павловић 2017: 176–177).

6.2.1. Јелена Ајдановић се тако бавила кондензацијом адвербијалних значења у књижевном језику код Срба у XIX веку, и то оним језиком који се у науци назива доситејевским.¹⁵ Њена монографија описује један сегмент кондензовања језичког израза са синтаксичко-семантичког аспекта. Синтаксички аспект у овој монографији односи се на синтаксичка средства којима се остварује кондензовање исказа (конструкције са девербативном или деадјективном именицом, инфинитивом, глаголским прилогом прошлим или глаголским прилогом садашњим), а семантички аспект односи се на класификацију прикупљене грађе „према типу субординиране клаузе која се реконструира на базичном нивоу површинских нереченичних структура“ (Ајдановић 2008: 15). Дакле, према семантичком критеријуму, грађа је разврстана на конструкције са темпоралним, каузалним, интенционалним, кондиционалним, концесивним значењем, значењем средства (инструмента), значењем основе или критерија, а унутар ових семантичких категорија на уже семантичке подтипове.¹⁶ Сагледавање функционисања кондензације

¹³ Уп. Павловић 2020а: 34.

¹⁴ Уп. и два рада Ј. Војновић о глаголским допунама у језику Ј. С. Поповића, који представљају прилог проучавању проблема рекције глагола у језику овог знаменитог писца (1999–2001; 2002).

¹⁵ Нешто раније, такође на корпусу текстова из XIX века, Јелена Ајдановић анализирала је номинализоване структуре, са циљем да укаже на језичка средства „која се појављују као површински репрезенти објекатског конституента номинализоване радње“ (Ајдановић 2007: 64).

¹⁶ На тај начин се „синтаксичке јединице посматрају структурално као системски организовани елементи груписани у одговарајуће семантичке подскупове“ (Павловић 2017: 176).

адвербијалних значења код писаца XIX века у односу на савремени српски језик показало је одређене сличности, али и разлике, које се најчешће односе на наслеђено стање. Грађа за анализу бирана је из различитих функционалних стилова, чиме је омогућено системско праћење испитиване синтаксичке појаве.

6.2.2. Синтаксичко-семантичком и функционалном анализом партиципског пасива у текстовима из XIX века бавила се Исидора Бјелаковић (2008).¹⁷ Текстови који чине корпус писани су углавном доситејевским типом језика. Грађа је класификована према томе да ли пасивне конструкције реферишу о перфективној или импективној радњи, а затим се свака пасивна предикација дели на реализовану, потенцијалну, облигаторну и нереализовану радњу (Бјелаковић 2008: 28). Унутар ове поделе, даља класификација вршена је у односу на структуру предиката пасивне реченице, време, начин или облик глагола у предикату, видско-временски однос пасивне предикације и предикације са којом је у корелацији, као и у односу на семантичке типове глагола (Бјелаковић 2008: 31). Исцрпна анализа показала је да се пасивне конструкције као језичко средство везују за функционални стил.¹⁸ Иако није било свеобухватне студије о партиципском пасиву у савременом језику, компаративном анализом са савременим стањем дошло се до извесних закључака – уочена је употреба партиципског пасива неких глагола код којих пасивизација није уобичајена у савременом српском језику (Бјелаковић 2008: 180).

7. ЗАКЉУЧНЕ НАПОМЕНЕ. Преглед досадашњих истраживања синтаксичких особености текстова писаних славеносрпским и доситејевским језиком показао је да се правац истраживања од скромних почетака кретао ка све већем посвећивању пажње синтаксичком нивоу анализе, при чему се понекад мењао и сам однос појединаца према овој врсти истраживања. Иако су остали језички нивои славеносрпског и доситејевског језика у већој мери истражени, чини се да ће прави „дух језика“ писаца славеносрпске епохе бити познатији тек уз подробнија синтаксичка истраживања, с обзиром на важност коју синтакса има у књижевнојезичким проучавањима (Грицкат 1974: 58; Кречмер 2007: 466). То произлази из чињенице да се књижевни и усмени језик у великој мери разликују управо „у синтаксичком и лексичком потенцијалу и инвентару“ (Суботић 2003а: 108–109).

Запостављеност синтаксичког нивоа анализе све до краја XX века, нарочито када је реч о монографским описима језика појединих славеносрпских писаца, последица је и непостојања адекватног теоријско-методолошког

¹⁷ Проучавањем пасива поменути аутор бавио се и у низу других радова: Суботић – Бјелаковић 2005; Бјелаковић 2006; Бјелаковић 2007а; Бјелаковић 2007б; Бјелаковић 2009.

¹⁸ У новије време већа пажња поклоњена је управо појединим синтаксичким средствима као одликама стила. Уп. радове: Милановић 2000; Бјелаковић – Алџановић 2007в; Бјелаковић 2007г; Павловић 2020б итд.

апарата. Разрађивању примене модела теорије и методологије савремене лингвистике у великој мери допринела је А. Кречмер, указујући, пре свега, на сам значај синтаксичких истраживања када су у питању предстандардни идиоми.

Крајем XX века доминира семантичко-синтаксички модел анализе, при чему се све више фокус са конкретне анализе једног дела помера ка одређеној језичкој појави, присутној у делима више писаца, што је случај и са синтаксичким истраживањима на корпусу из предстандардне епохе српског књижевног језика на почетку XXI века. Почетак XXI века доноси и померање фокуса са искључиво синтаксичких истраживања на функционално-стилки план. Утврђивање инвентара синтаксичких средстава у појединим функционалним стиловима у предстандардној епоси остаје као важан задатак будућих проучавања.

Синтаксичка истраживања текстова славеносрпске епохе су, како је показано, ипак била константно присутна почевши од шездесетих година XX века па све до данас, за разлику од лексике, којој у почетку није била посвећена довољна пажња.¹⁹

На тридесетогодишњицу истраживања славеносрпског доба А. Кречмер (1990: 226) констатовала је да је у то време синтакса била најнепознатији део славеносрпског језика. Данас, на шездесету годишњицу проучавања славеносрпског периода, можемо рећи да је синтаксичким истраживањима поклоњена у последњих тридесет година знатно већа пажња, при чему је приметна тенденција примене нових модела истраживања и коришћење савремене лингвистичке литературе, што би се могло протумачити и као трагање за најбољим методом анализе текстова славеносрпске епохе. У том смислу структуралистички и функционални приступ у истраживању савременог српског језика најподеснији је за примену и у анализи текстова предстандардних идиома, уз свест о томе да се текстови славеносрпске епохе морају посматрати у свом динамичном облику, што значи да се морају правити и синхронијске и дијахронијске анализе како би слика била што пластичнија и комплетнија (Суботић 2003б: 115).

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- Алџановић, Јелена. Исказивање објекта у номинализованим структурама (у текстовима 19. века). *Лингвистичке свеске* 6 (2007): 63–71.
- Алџановић, Јелена. *Кондензација адвербијалних значења у књижевном језику код Срба у XIX веку*. Нови Сад: Филозофски факултет, 2008.
- Алџановић, Јелена, В. Ружић, Циљни инфинитив у књижевном језику код Срба у 19. веку и данас. *Лингвистичке свеске* 10 (2015): 124–142.

¹⁹ Поједине монографије о језику писаца славеносрпске епохе уопште не садрже поглавље о лексички (уп. Албин 1968а; Младеновић 1964; Суботић 1989).

- Албин, Александар. *Језик новина Сџефана Новаковића (1792–1794)*. Нови Сад: Матица српска, 1968а.
- Албин, Александар. Прилог проучавању језика Саве Текелије. *Прилози проучавању језика* 4 (1968б): 1–21.
- Бјелаковић, Исидора. Контекстуални показатељи пасивне и адјективске употребе трпног придева у копулативно-партиципским конструкцијама (у текстовима 19. века). *Прилози проучавању језика* 37 (2006): 31–50.
- Бјелаковић, Исидора. Релационо и/или детерминационо значење копулативно-партиципских конструкција (у текстовима 19. века). *Линџвистичке свеске* 6 (2007а): 139–148.
- Бјелаковић, Исидора. Агенс у неагентивним партиципским пасивним конструкцијама (у текстовима 19. века). *Зборник Маџице српске за филолоџију и линџвистичку* L (2007б): 63–70.
- Бјелаковић, Исидора, Јелена Алџановић. Перифрастични предикатски изрази са фазним значењем (дијахроно-синхрони план). *Годишњак Филозофског факултџета у Новом Саџу XXXII* (2007в): 329–340.
- Бјелаковић, Исидора. Декомпоновање предиката у новинским и административним текстовима 19. и 20. века (смена модела). *Научни састџанак славистџа у Вукове дане* 36/1 (2007г): 341–355.
- Бјелаковић, Исидора. *Партиципийски пасив у књижевном језику код Срба у XIX веку*. Нови Сад: Филозофски факултет, 2008.
- Бјелаковић, Исидора. Рефлексивни пасив у језику Срба у периоду 1813–1855. (реализована радња). *Научни састџанак славистџа у Вукове дане* 38/1 (2009): 267–278.
- Војновић, Јелена. Допуна глагола у делу *Природно право* Јована Стерије Поповића. *Прилози проучавању језика* 30–32 (1999–2001): 121–206.
- Војновић, Јелена. Синтаксичке допуне и одредбе у језику Јована Стерије Поповића. *Прилози проучавању језика* 33 (2002): 41–57.
- Грицкат, Ирена. У чему је значај и какве су специфичности славеносрпског периода у развоју српскохрватског језика. *Зборник за филолоџију и линџвистичку* IX (1966): 61–66.
- Грицкат, Ирена. О неким видовима историјскојезичких истраживања (на српском материјалу с краја 17. и почетка 18. века). *Зборник за филолоџију и линџвистичку* XI (1968): 39–45.
- Грицкат, Ирена. Положај синтаксе у Вуково време и у Вуковом делу. *Ковчежић. Прилози и траћа о Досијеју и Вуку*, књ. 12 (1974): 56–60.
- Грицкат, Ирена. Још нека питања у вези са славеносрпском епохом. *Јужнословенски филолоџ* 43 (1987): 111–135.
- Грковић-Мелџор, Јасмина. Кратак приказ резултата синтаксичких истраживања на пројекту *Истџорија српског језика* (2005–2007). *Линџвистичке свеске* 6 (2007): 7–12.
- Кашић, Јован. *Језик Милована Виџаковића*. Нови Сад: Филозофски факултет, 1968.

- Ковачевић, Милош. Из проблематике развоја синтаксичких категорија: финалне конструкције у Доситејеву језику. *Научни сасиџанак славистиџа у Вукове дане* 19/2 (1990): 69–80.
- КРЕЧМЕР, Ана. Методологија разрађивања лингвистичких текстовних модела за пред-стандардно језичко доба. *Научни сасиџанак славистиџа у Вукове дане* 20/2 (1991): 65–71.
- КРЕЧМЕР, Ана. О синтакси предстандардних фаза језичког развоја (на материјалу српске и руске писмености). *Зборник Маџице српске за славистиџику* 71–72 (2007): 465–480.
- КРЕЧМЕР, Ана. О језику предвуковске српске писмености. *Српски језик* XIII/1–2 (2008): 543–552.
- Милановић, Александар. Конкуренција деагентизованих реченица при генези српског новинарског стила. *Научни сасиџанак славистиџа у Вукове дане* 29/1 (2000): 287–295.
- Милановић, Александар. *Језик Јована Субоџића*. Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду и Чигоја штампа, 2014.
- Милановић, Александар. Милорад Павић као историчар српског књижевног језика. Ј. Дражић, И. Бјелаковић, Д. Средојевић (ур.). *Теме језикословне у србистиџици кроз дијахронију и синхронију*. Нови Сад: Филозофски факултет, 2016, 143–157.
- Младеновић, Александар. *О народном језику Јована Рајића*. Нови Сад: Матица српска, 1964.
- НУОРЛУТО, Јуси. *Језик Јована Сијејића. Доџринос истџорији сџангарноџ језика код Срба*. Београд: Завод за уџбенике, Вукова задужбина – Нови Сад: Матица српска, 2017.
- Павловић, Слободан. Српска историјска лингвистика на почетку XXI века. *Јужно-словенски филолоџ* LXXIII/3–4 (2017): 165–205.
- Павловић, Јелена. Најважније тенденције у проучавању синтаксе српског језика 19. века. Проф. др Милош Ковачевић, доц. др Јелена Петковић (ур.). *Савремена џроучавања језика и књижевности*. Зборник радова са XI научног скупа младих филолога Србије, одржаног 30. марта 2019. године на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу. Година XI/1. Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 2020а, 27–38.
- Павловић, Јелена. Нерестриктивне релативне реченице у административно-правном стилу српскога језика 19. века (прелиминарна истраживања). *Verba iuvenium. Словоџо на младџиџе* 2 (2020б): 33–47.
- Петровић, Владислава, Јелена Волновић. Употреба инфинитива у текстовима са почетка 19. века. *Научни сасиџанак славистиџа у Вукове дане* 34/1 (2005): 71–88.
- СТЕПАНОВ, Страхиња. Падежне и предлошко-падежне конструкције са значењем узрока у делу Проте М. Ненадовића и Лазе Лазаревића. *Прилози џроучавању језика* 36 (2005): 77–102.
- СТЕПАНОВ, Страхиња. О реченичним и нереченичним предикацијама са узрочним значењем код Проте Матије Ненадовића и Лазе Лазаревића. *Прилози џроучавању језика* 37 (2006): 69–98.

- СУБОТИЋ, Љиљана. Судбина партиципа у књижевном језику код Срба у 19. веку. *Прилози проучавању језика* 20 (1984а): 5–81.
- СУБОТИЋ, Љиљана. Један случај синтаксичке двозначности и функција граматичког рода (на материјалу из језика писаца 19. века). *Научни сасиџанак славистиџа у Вукове дане* 13/1 (1984б): 111–113.
- СУБОТИЋ, Љиљана. *Језик Јована Хаџића*. Нови Сад: Матица српска, 1989.
- СУБОТИЋ, Љиљана. Парцелација реченице у језику писаца 19. века. *Зборник Маџиџе српске за филолоџију и линџисџику XXXVII/1–2* (1994): 597–603.
- СУБОТИЋ, Љиљана. Доситејеџе *Басне* и *Наравоученија* (језичка анализа – релативне реченице). *Годишњак Филозофскоџ факулџетџа у Новом Саду XXIII* (1995): 45–51.
- СУБОТИЋ, Љиљана. Језик Стеријиних правних списа (инфинитив – нека значења и функције). *Научни сасиџанак славистиџа у Вукове дане* 25/2 (1996): 79–84.
- СУБОТИЋ, Љиљана. Употреба партиципа у књижевном језику Јована Стерије Поповића. *Зборник Маџиџе српске за филолоџију и линџисџику XLI/2* (1998): 95–102.
- СУБОТИЋ, Љиљана. Критички приступ проучавању историје (српског) књижевног језика. *Српски језик VIII/1–2* (2003а): 99–110.
- СУБОТИЋ, Љиљана. Проблеми проучавања историје (српског) књижевног језика. *Probleme de filologie slavă XI* (2003б): 109–116.
- СУБОТИЋ, Љиљана, Исидора Бјелаковић. Исказивање и типологија агенса у пасивним конструкцијама (у језику писаца предвуковске епохе уз поређење са стандардним језиком). *Научни сасиџанак славистиџа у Вукове дане* 34/1 (2005): 55–71.
- СУБОТИЋ, Љиљана. Барокна геометрија реченице доситејеџског типа књижевног језика (Стеријин роман *Дејан* и *Дамјанка*). *Линџисџичке свеске* 6 (2007): 240–252.
- УНБЕГАУН, Борис. *Почеџи књижевноџ језика код Срба*. Београд: Вукова задужбина, Орфелин – Нови Сад: Матица српска, 1995.
- ХЕРИТИ, Питер. *Књижевни језик Емануџла Јанковића*. Нови Сад: Матица српска, 1983.
- ЦВЕТКОВИЋ ТЕОФИЛОВИЋ, Ирена. Књижевни језик код Срба у XVIII и првој половини XIX века – доприноси иностраних проучавалаца. *Годишњак за српски језик и књижевност* 11 (2011): 109–120.
- ЧЕНЕЈАЦ, Исидора. Инфинитив у *Мемоарима* Проте Матије Ненадовића. *Прилози проучавању језика* 30–32 (1999–2001): 97–120.
- ЧЕНЕЈАЦ Исидора. Предикативни и апозитивни атрибути у језику Јована Стерије Поповића и Јована Хаџића. *Прилози проучавању језика* 33 (2002): 19–40.

*

- NUORLUOTO, Juhani. *Jovan Stejić's language. A Contribution to the History of the Serbo-Croatian Standard language*. Slavica Helsingiensia 8. Helsinki: Department of Slavonic Languages, Univerzity of Helsinki, 1989.
- KRETSCHMER, Anna. *Zur Methodik der Untersuchung älterer slavischer schriftsprachlicher Texte* (am Beispiel des slavenoserbischen Schrifttums). Slavistische Beiträge 241. München 1989.

- KREČMER, Ana. Nekoliko napomena povodom 30-godišnjeg jubileja istraživanja slaveno-srpskog perioda. *Зборник Маџице српске за филологију и лингвистику* XXXIII (1990): 221–231.
- KUNA, Herta. *Jezičke karakteristike književnih djela Dositeja Obradovića*. Djela knj. XXXVI. Odjeljenje društvenih nauka knj. 21. Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, 1970.
- SUBOTIĆ, Ljiljana. Vladislava PETROVIĆ. Apozitivni i/ili predikativni atribut (dijahrono-sinhroni aspekt; terminološko-pojmovna razmatranja). *Јужнословенски филолоџ* LVI (2000): 1141–1160.
- SUBOTIĆ, Ljiljana. *Istorijska lingvistika*. Novi Sad: Filozofski fakultet, 2002.

Irena R. Cvetković Teofilović
 Jelena M. Stošić

PREVIOUS RESEARCH OF SYNTAX IN THE LANGUAGE OF WRITERS
 OF THE SLAVONIC-SERBIAN ERA

Summary

The paper offers an overview of the previous research of syntax of the language of writers of the Slavonic-Serbian era. The initial research of the texts from this period is found in the 1960's and it marked a humble beginning of studying the syntax in the works of writers who wrote in two literary linguistic idioms – Slavonic-Serbian and Dositeyan. The reason for a frequent neglect of syntax, especially in the monographs dedicated to the language of writers of the pre-standard period, lies in the application of the basic model of analysis, i.e. in the method of the questionnaire that was primarily applied for the analysis of the phonetic and morphological level, while lexis and syntax were marginalized. Only lately have the representatives of the so-called Tolstoy's school insisted on the special status of syntax and lexis since spoken and written language is essentially different precisely in the syntactic and lexical inventory. The last decade of the 20th century and the beginning of the 21st century have also brought the application of contemporary theories and methods on the corpus of texts of the Slavonic-Serbian era, where syntactic research occupies an increasingly more important place.

Универзитет у Нишу
 Филозофски факултет
irena.cvetkovic.teofilovic@filfak.ni.ac.rs
jelena.stosic@filfak.ni.ac.rs